

Pregled važnijih izvora i literature o Mariji Jambrišak, pedagoginji, književnici i učiteljici

BOŽENA GLAVAN

Avenija Većeslava Holjevca 38F

HR - 10 010 Zagreb

bglavan@gmail.com

Pregledni rad

Review article

Primljeno/Received: 19.9.2022.

Prihvaćeno/Accepted: 22.11.2022.

U članku donosi se prikaz izvora iz Državnog arhiva u Zagrebu i Hrvatskog školskog muzeja te objavljene literature o Mariji Jambrišak, istaknutoj učiteljici, pedagoginji i književnici s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Kritički se sagledava osvrt koji ta građa sadrži o njoj s obzirom na društveno-političke prilike u Banskoj Hrvatskoj i školsku reformu kojom se u to vrijeme nastojalo modernizirati školstvo.

Ključne riječi: povijest školstva, školska reforma, ban Ivan Mažuranić, Banska Hrvatska, modernizacija, 19. st.

Razdoblje druge polovine 19. stoljeća u političkom je pogledu bilo obilježeno odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine. Tim je dokumentom bio određen državnopravni ustroj između Hrvatske i Ugarske unutar Austro-Ugarske Monarhije. Nagodbom je definirano da su financije, porezni sustav, carina, promet, voj-ska te trošak kraljeve krunidbe zajednički poslovi, dok su u nadležnosti hrvatskog bana, Sabora i Zemaljske vlade kao autonomnih hrvatskih organa vlasti pravosuđe, upravno-unutarnji poslovi te bogoštovlje i nastava.

Također, akti nagodbe priznavali su hrvatski jezik jedi-nim službenim jezikom u hrvatskom zakonodavstvu i sudstvu.¹ Iako su dakle poslovi vezani za obrazovanje bili u rukama hrvatskih zakonodavnih tijela, ipak posto-jeće obrazovne institucije nakon donošenja Nagodbe nisu odgovarale društvenim i tržišnim potrebama tadaš-njeg vremena, već su u znatnoj mjeri zaostajale za razvojem školstva u drugim dijelovima Monarhije.² Niti raniji pokušaji reforme školstva nisu modernizirali obrazovni sustav.³ Situacija se, međutim, promijenila za

¹ Detalje o odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe sadrži sljedeća literatura: Jaroslav Šidak – Mirjana Gross – Igor Karaman – Dra-govan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, Zagreb 1968., str. 351.; Vasilije Krestić, *Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. godine*, Beograd 1969., str. 424; M. Gross – Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb 1992.; Ivo Perić, *Hrvat-ski državni sabor 1848.–2000.*, Drugi svezak: 1868.–1918., Zagreb 2000.; Ladislav Heka, *Hrvatsko-ugarska nagodba: pravni odnos bana i hrvatskog ministra*, Srednja Europa Zagreb 2019., str. 359; Dalibor Čepulo, »Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.–1871.« u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1 (2001), (Rijeka 2001.), str. 117–148.

² Mirjana Gross, *Prema hrvatskom građanskom društvu*, str. 402 – 414; Dinko Župan, »Utjecaj Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji.« u: *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 2, br. 1 (Slavonski Brod, 2002.), str. 280 – 284.; Tomislav Markus, Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od 1790. do 1918.: Osnovne smjernice političke povijesti, u: Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (glavne urednice), *Temelji moderne Hrvat-ske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. st.*, *Povijest Hrvata VI.*, (Matica hrvatska, Zagreb, 2016.), str. 16 – 18.

³ Prema Terezijanskoj reformi iz 1774. škole su se trebale odvojiti od Crkve, a nastava u njima trebala je biti na narodnom jeziku, no to nije u svim hrvatskim dijelovima bila ujednačeno. Također, visoka nepismenost hrvatskog stanovništva i usmena tradicija koja je dominirala nad pismenošću i obrazovanjem kočili su provedbu ovih reformi. Pored toga, dodatan problem bilo je financiranje škola koje se nisu mogle uzdržavati samo od lokalne sredine kojoj su pripadale, a samim time nisu se mogli niti financirati učitelji. Tako je malen broj škola rezultirao malim brojem polaznika s nedovoljno educiranim učiteljima. Dinko Župan, »Kulturni i intelektualni razvoj u »dugom« 19. stoljeću«, u: Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (glavni urednice), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. st.*, *Povijest Hrvata VI.*, (Zagreb, Matica hrvatska, 2016.), str. 273.

Sljedeći pokušaj reforme obrazovnog sustava od nižeg do visokog školstva bio je 1849. godine kada je Hrvatski sabor donio »Osnovu temeljnih pravilnih javnog obučavanja za Hrvatsku i Slavoniju«. Iako je taj prijedlog zakona bio prijevod austrijske školske osnove, ipak je bio usklađen s uvjetima hrvatskog školstva. U tom dokumentu aglašava se pravo i dužnost države da vodi brigu o obrazo-vanju svih stanovnika. Taj prijedlog za reformu hrvatskog školstva tad nije bio prihvaćen. Vlasta Švoger, »O temeljima modernoga

vrijeme banovanja Ivana Mažuranića (1873.–1880.) kada su uvedene bitne kulturne, obrazovne i upravne reforme: odvajanje uprave od sudstva, osnivanje Zagrebačkog sveučilišta s filozofskim, pravnim i teološkim fakultetima te donošenje zakona o tisku, slobodi okupljanja i zakona o pučkim i učiteljskim školama s obveznim četverogodišnjim trajanjem (*Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandijah*). Također, hrvatski jezik postao je službeni nastavni jezik u školama.⁴

Struktura hrvatskog školstva izgledala je tako da su temeljnu naobrazbu činile pučke škole, središnji dio gimnazije, a najviši stupanj obrazovanja bili su spomenuti fakulteti. Škole su se financirale državnim ili općinskim novcem pa su po novom zakonu bile javne i besplatne, a postojale su i privatne škole. Škole su postale dostupne svima te su nove zakonske odredbe otvorile mogućnost za otvaranje novih obrazovnih institucija.⁵

Jednu od ključnih uloga u osnivanju škola za djevojke u to vrijeme imala je Marija Jambrišak (Karlovac, 5. IX. 1847. - Zagreb, 23. I. 1937.), učiteljica, pedagoginja i književnica. Bila je ravnateljica građanske škole, prosvjetna i kulturna djelatnica, prva žena iz Hrvatske koja je studirala na Pädagogiumu u Beču 1874. Njezinim nastojanjem 1875. otvorena je u Zagrebu Viša djevojačka škola, koja je preimenovana u Ženski licej 1892., na kojem je i predavala, a od 1905. do 1912. bila je ravnateljicom viših djevojačkih škola.⁶ Jedna je od utemeljitelja i suradnika praškog *Slavjanskoga pedagoga* (1872., 1874). S Jagodom Truhelkom, također pedagoginjom,⁷ uređivala je prvo godišće časopisa *Na doma-*

ćem ognjištu i u njemu 1900. i 1901. objavljivala poučne članke, crtice, autobiografske pripovijetke te prerađene strane pripovjedača. S Ivanom Filipovićem, pedagogom, piscem i leksikografom,⁸ radila je na podizanju Hrvatskog učiteljskoga doma (1899.), a njezinim su nastojanjem 1900. u Zagrebu utemeljeni Klub učiteljica, Zemaljska gospojinska udruga, Djevojački internat za učenice liceja,⁹ Ženska obrtna škola (danas Učenički dom Marije Jambrišak), Zajednica učiteljica (1902.) te Liga za zaštitu djece i sklonište za ratnu siročad.¹⁰

O pedagoškom i nastavničkom radu Marije Jambrišak govore neobjavljeni arhivski dokumenti i objavljena literatura. U radu će se iznijeti kritička analiza izvora i literature te sagledati koriste li podaci u njima za nova istraživanja, kako o njezinom pedagoškom radu, tako i za proučavanje povijesti pedagogije i školstva u Hrvatskoj.

IZVORI

U Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja čuva se osobni arhivski fond pod signaturom HŠM A 1024 - 1034 Jambrišak, Marija (1 arhivska kutija, 11 kom),¹¹ u kojem se nalaze dokumenti poput rodnog lista,¹² svjedodžbe o završenom obrazovanju na bečkoj visokoj učiteljskoj školi izdanoj i potpisanoj od strane tadašnjeg istaknutog pedagoga Franje Dittesa,¹³ pismo đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera od 10. siječnja 1884. o podupiranju njezinog rada,¹⁴ zbirka fotografija i iskaznice članstva u književnim udruženjima,¹⁵ dekret o

školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj.« u: *Povijesni prilozi* (Zagreb, 2012.) sv. 31, br. 42, str. 309 – 328.; Župan, »Kulturni i intelektualni razvoj u »dugom« 19. stoljeću.« u: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. st.*«, str. 284.

⁴ Mrijana Gross – Agneza Szabo, »Prema hrvatskome građanskom društvu«, str. 369.

Taj je zakon bio prihvaćen od strane cara Franje Josipa 1874., a odredbe su se počele primjenjivati 1875. Do godine 1883. u službenim tadašnjim glasilima za pravne odredbe objavljen je i ovaj zakon o reformi školstva.

Antun Cuvaj, »Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije: od 20. travnja 1869. do 31. svibnja 1875.«, sv. 6 (Zagreb, 1911.), str. 456 – 458.; Mirko Raguž, »Zakon od 14. listopada 1874. Ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.« u: *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 37, br. 1 (Senj, 2010.), str. 92 – 97.

⁵ Župan, »Kulturni i intelektualni razvoj u »dugom« 19. stoljeću.«, str. 285.

⁶ *Jambrišak, Marija*, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2021. Pristupljeno 27.7.2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28637>

⁷ Truhelka, Jagoda, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Pristupljeno 30.3.2023. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62535>

⁸ *Filipović Ivan*, Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2021. Pristupljeno 27.7.2022., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6017>

⁹ Marković Zdenka, *Naš licej – o šesdesetogodišnjici njegova osnutka jeseni 1892.* (Zagreb 1953.).

¹⁰ *Jambrišak, Marija*, Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2021., Pristupljeno 27.7.2022., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9072>

¹¹ Arhiv Hrvatskog školskog muzeja (u nastavku AHŠM), signatura: HŠM A 1032 Jambrišak, Marija.

¹² AHŠM, Inv. br. 1031.

¹³ AHŠM, Inv. br. 1034.

¹⁴ AHŠM, Pismo Josipa Juraja Strossmayera, Đakovo, 10. siječnja 1884., Inv. br. 1024.

¹⁵ AHŠM, Inv. br. 1032

umirovljenju,¹⁶ ovjerene oporuke s osmrtnicom i izjavom njezine nasljednice nećakinje Irene Jambrišak o dopuštenju objave tih dokumenata te poziv na svečanu komemoraciju.¹⁷ U ovom arhivskom fondu također se čuvaju pisma sastavljena u povodu sedamdesetog rođendana Marije Jambrišak 1917 godine. Među njima ističe se pismo đakovačkog književnika Ive Vojnovića od 5. rujna 1917. napisano tijekom njegova boravka u bolnici Milosrdnih sestara u Zagrebu u kojima pohvaljuju njezin pedagoški rad.

U istom su fondu i članci koje je objavljivala u tadašnjim novinskim publikacijama,¹⁸ od kojih posebno treba izdvojiti izlaganja objavljena u »Napretku«,¹⁹ službenom glasilu Hrvatskog književno-pedagoškog zbora osnovanog 1871. godine. U njima ističe potrebu za obrazovanjem žena kao okosnicom za stvaranje modernoga hrvatskog društva i o položaju učiteljica. To su radovi *Viša školska naobrazba korisna je ženi u svakoj prilici života* (1883.), *O namješćivanju učiteljica na dječaćkim pučkim školama* (1883.), *Majke, domovina vas gleda* (1891.), *Kako bi se ženski uzgoj imao udesiti da što korisniji bude po naš obiteljski, društveni i narodni život* (1892.) i *Žena, nekoć i sada* (1897.). U spomenutom arhivu, kao dio Pedagoške knjižnice, nalaze se njezini književni radovi u kojima progovara o potrebi uključivanja žena u obrazovni sustav. U prvoj *Znamenite žene iz priče i povijesti* (1885.)²⁰ opisuje život i osobine žena iz europske i hrvatske povijesti tražeći u njima uzor za dobar odgoj i ponašanje moderne žene i obitelji.

U naredne dvije knjige bavi se konkretno odgojem i lijevim ponašanjem: *O ženskom uzgoju* (1892.) i *O pristojnom vladanju* (1895.).²¹ Uspjeh koji je ostvarivala u pedagoškom radu s djevojkama otkriva knjiga *Spomenica*.²² Riječ je o radovima koje su joj posvetile njezine učenice. Radovi predstavljaju zahvalu na trudu koji je uložila u njihovo obrazovanje i općenito promicanje obrazovanja žena u društvu. Među njima posebno treba izdvojiti rad *Djetinjstvo i mladost Marije Jambrišak. Po autobiografskim bilješkama autorice i pedagoginje Jagode Truhelke* u kojemu je, pored navedenog, iznesen prikaz njezinog školovanja u samostanima Milosrdnica u Zagrebu i Uršulinki u Varaždinu, zatim rad *O postojanju i razvitku ženskog liceja u Zagrebu*, liječnice Milice Bogdanović te rad *Nekoliko critica o društvenom radu Marije Jambrišak*, autorice Darinke Bazala.²³ Knjiga također sadrži fotografije Marije Jambrišak s učenicama te razglednice s putovanja u Rim koje im je organizirala kao članica Marijine Kongregacije.

U Državnom arhivu u Zagrebu pod pedagoškim materijalima Kraljevske hrvatsko-dalmatinsko-slavonske zemaljske vlade Odjela za bogoštovlje i nastavu nalaze se svjedodžbe i dokumenti o zaposlenju Marije Jambrišak na radna mjesta učiteljice i pedagoginje;²⁴ učiteljska svjedodžba o završenoj školi kod milosrdnih sestara u Zagrebu i svjedodžba o završenoj službi u Varaždinu kod Uršulinki (obje iz 1865.), svjedodžba o radu u Krapini iz 1866. i svjedodžba iz 1867. koju je potpisao Franjo Rački kojom joj se potvrđuju prvi odr-

¹⁶ AHŠM, Inv. br. 1035.

¹⁷ AHŠM, Inv. br. 1027.

¹⁸ Svoje pedagoške rasprave objavljivala je u kolumnama objavljenim u sljedećim novinama: *Napretku* (1871, 1873–74, 1883, 1885–87, 1892, 1911), *Školskom prijatelju* (1871–73), *Obzoru* (1872–73, 1887, 1896, 1916), *Prosvjeti* (1872), *Pučkom prijatelju* (1873, 1893), *Hrvatskoj lipi* (1875), *Narodnom listu* (1875), *Hrvatskom učitelju* (1877, 1879, 1885, 1924), *Viencu* (1880–81), *Narodnim novinama* (1890, 1892, 1898–1901, 1910, 1917), *Pedagogijskom glasniku* (1892), *Hrvatskom pravu* (1896) i *Školskom vjesniku* (1896).

Posebno je zanimljiv članak »Spomen-listak Ivanu Filipoviću, svome dobrotvoru.« u: *Hrvatski učitelj*, br. 1-2 (Zagreb, 1924.), str. 38 i 39., u kojemu zahvaljuje na pomoći tom istaknutom pedagogu prilikom odlaska u Beč na daljnje usavršavanje.

¹⁹ *Napredak* (1871, 1873–74, 1883, 1885–87, 1892, 1911).

²⁰ Knjiga ima dva izdanja: Jambrišak Marija, *Znamenite žene iz priče i povijesti*, 1. dio, (Zagreb: Naklada knjižare Mučnjaka i Senftlebens, 1885.) (nagrađeno od Matice hrvatske iz Zaklade Ivana Nep. grofa Draškovića za godinu 1883.); Jambrišak, *Znamenite žene*, 2. dio (Zagreb: Naklada knjižare Mučnjaka i Senftlebens, 1887.) .

²¹ Ova knjiga ima tri izdanja:

O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama: rukovođenje za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu / sastavila Marija Jambrišak (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1896.), str. 228, 1. izdanje

O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama: rukovođenje za općenje u obitelji, u društvu i javnom životu / sastavila Marija Jambrišak (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Stj. Kugli), 1907., str. 32, 2. dopunjeno izdanje

O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama: rukovođenje za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu / napisala Marija Jambrišak (Zagreb: St. Kugli, Knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, 1921), 3. dopunjeno izdanje.

²² AHŠM, signatura: HŠM A 1032 Jambrišak, Marija, »Četrdesetogodišnjica naše škole«.

²³ »Spomenica u proslavu osamdesete obljetnice rođenja Marije Jambrišak.« Odbor za gradnju doma učiteljica u proslavu osamdesetog rođendana Marije Jambrišak u Zagrebu, Zagreb 1927. Ovdje su svoje radove napisale: Dinka Bazala, Milica Bogdanović, Ivana Brlić-Mažuranić, Antonija Cvijić-Kassowitz, Zdenka Marković, Ljuba Plotzer-Drakulić, Ivana Tomašić, Jelislava Varva, Zdenko Vernić.

²⁴ Državni arhiv u Zagrebu (u nastavku DAZG), Dokumenti Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, od 1875. do 1917. godine.

žani nastavni sati u Krapini.²⁵ Od ostalih dokumenata ovdje se nalaze dekreti o zamijeni Ivana Filipovića na radno mjesto učiteljice u djevojačkoj školi u Zagrebu iz 1875. i uz to dodatna potvrda o stalnom zaposlenju na istoj dužnosti,²⁶ zatim dekret o imenovanju ravnateljicom u Višoj djevojačkoj školi u Zagrebu iz 1905.²⁷ te dekreti o doplatku u mirovini iz 1908. i 1909.²⁸ te o umirovljenju iz 1912. godine.²⁹ U istom fondu nalazi se pismo Matije Novosela, tajnika biskupa Strossmayera, od 25. lipnja 1895. godine, u kojem pohvaljuje njezinu knjigu »O pristojnom vladanju« i uključenost u humanitarni rad.³⁰

LITERATURA

Prvi veći rad o Mariji Jambrišak neposredno poslije njezine smrti objavio je Josip Demarin pod naslovom *Život i rad Marije Jambrišakove*. Riječ je o opširnom članku koji je prvi put objavljen u *Napretku*, a zatim se tiskao kao zasebna publikacija. Autor je u njemu kronološki iznio tijek obrazovanja Marije Jambrišak i cjelokupan doprinos koji je ostavila u osnivanju škola. Naglasio je s kojim se teškoćama pri tome susretala, ponajviše u nedostatku zakona koji bi regulirali obrazovanje za sve slojeve društva. Donoseći primjere kojima potvrđuje njezin rad na polju pedagogije i koristeći kao izvore novinske članke, naglašava da je odigrala ključnu ulogu u postavljanju temelja za razvoj modernog školstva u Banskoj Hrvatskoj.³¹

Sljedeći objavljeni rad opširna je monografija *Marija Jambrišak* Mihajla Ogrizovića.³² Osim što se kronološki prati njezino djetinjstvo, mladost, školovanje i rad kao učiteljice i pedagoginje, u knjizi se također iznose arhivski dokumenti o njoj. Autor je, naime, iskoristio sve dostupne izvorne materijale u domaćim arhivima

koji se tiču života i djelovanja Marije Jambrišak te je u knjizi iznio prijepis najvažnijih arhivskih dokumenata. Detaljno je obradio sadržaj korištenih izvora, među kojima su naročito zanimljive analize novinskih članaka u kojima Jambrišak iznosi svoja promišljanja o stanju hrvatskog školstva od vremena ilirskog preporoda do reformi bana Mažuranića. Također, u knjizi objavljena su pisma s drugim tada bitnim osobama s kojima je surađivala kako bi unaprijedila rad škole koju je vodila te ona u kojima joj se potvrđuju financijska sredstva za rad i omogućuje nastavak osobnog školovanja.³³ Ogrizović također sagledava pismenost i jezično izražavanje kojim se služila, naglašavajući da u pismenoj korespondenciji ni s čim nije zaostajala s drugim intelektualcima svoga vremena. Pored analize tekstova koje je objavljivala, Ogrizović je u knjizi obradio društvene prilike u kojima je živjela (stupanj obrazovanja članova obitelji iz koje je potjecala te materijalnu stabilnost obitelji). Na njezinom primjeru iznio je u knjizi primjer života jedne učiteljice u to vrijeme. Na nekoliko mjesta istaknuo je njezinu požrtvornost u unapređenju pedagoškog rada u tadašnjim hrvatskim školama. Sagledavajući širu političko-društvenu sliku vremena u kojem je živjela, uočava tadašnji problem manjka učiteljica i ukazuje na njihovu važnost koju su imale u trenutku kada niti politička situacija u Banskoj Hrvatskoj nije dozvoljavala da se žene uključe u sustav obrazovanja kao učenice i učiteljice.

U sljedećim radovima nalazimo ime Marije Jambrišak u kontekstu opće povijesti razvoja modernog školstva od druge polovine 19. stoljeća.

Naime, nezaobilazno je njezino ime u nekoliko radova o povijesnom osvrtu na rad Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. To su radovi Antuna Cuvaja, *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*,³⁴ Janka Klobučara, *Povijest i značaj prvih pedeset godina njegovih*,³⁵

²⁵ DAZG, br. 1944.

²⁶ DAZG, br. 936 i 4112.

²⁷ DAZG, Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, dekret br. 9400.

²⁸ DAZG, Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, dekret br. 21326 i 13496.

²⁹ AHŠM, A 1032. J.M.

³⁰ DAZG, Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.

³¹ Josip Demarin, »Život i rad Marije Jambrišakove.« u: *Napredak* (Zagreb, 1937.), sv. 78, br. 3 – 4, str. 81 – 94 i br. 5, str. 169 – 179.

³² Mihajlo Ogrizović, *Marija Jambrišak* (Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1979.), sv. 16., str. 197.

³³ Riječ je o pismima pohranjenim u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koje je Marije Jambrišak u ožujku 1873. iz Beča uputila u Zagreb biskupu Josipu Jurju Strossmayeru i Franji Kurelcu te o sadržaju pisma koje je uputila 3. lipnja 1935. samostanu Uršulinki u Varaždin.

U knjizi se također spominju dokumenti o humanitarnom djelovanju Marije Jambrišak pohranjeni u Državnome arhivu u Zagrebu datirani 1898., 1911, 1927. i 1932. godine.

³⁴ Antun Cuvaj, »Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas«, sv. 4 (Zagreb, 1911.), str. 24. i 34.; sv. 9 (Zagreb, 1913.), str. 341.; sv. 11 (Zagreb, 1913.), str. 172.

³⁵ Janko Klobučar, »Povijest i značaj prvih pedeset godina njegovih. Hrvatski pedagoško-književni zbor«, u: *Napredak* (Zagreb 1859.–

Nevia Šetića, *Sto četrdeset godina Hrvatsko-pedagoškog književnog zbora*,³⁶ Dragutina Frankovića, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, Pedagoško-književni zbor*³⁷ te rad *Sto godina rada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj 1871. - 1971.*³⁸ Iako se Marija Jambrišak navodi kao osoba koja je znatno doprinijela osnivanju škola i uvela nove metode u poučavanju i organizaciji nastave, ipak u njima nedostaje detaljan osvrt na teške uvjete s kojima se suočavala pri organiziranju novih škola i o njezinom neslaganju s nekim političkim stavovima i društvenim pravilima vremena kojem je pripadala, a o kojima je govorila u svojim izlaganjima objavljenim u novinskim člancima.

Sagledavajući rad učitelja kroz prošlost, Antun Cuvaj je u radu *Poučna poučavanja učitelja*³⁹ spomenuo školovanje Marije Jambrišak u bečkom Pedagogijumu, o stipendiji za to školovanje te o njezinom sudjelovanju na učiteljskoj skupštini u Frankfurtu, no ne otkriva je li krajem 19. st. postojala uobičajena praksa u to vrijeme da su se hrvatski učitelji, posebno učiteljice, mogle školovati u drugim europskim gradovima i koji su zakonski okviri postojali za to.

Sljedeće podatke o Mariji Jambrišak nalazimo u nekoliko znanstvenih radova koji se njome bave, i to isključivo doprinosom koji je dala u provedbi reforme školstva u Banskoj Hrvatskoj. U članku *Marija Jambrišak i odjek Pariške komune u Hrvatskoj* Branko Pleše kao najvažniju osobinu Marije Jambrišak ističe njezino zauzimanje za bolji društveni i materijalni položaj nastavnika i njihovo stručno usavršavanje, osuvremenjivanje sustava odgoja i školovanja žena i ženske mladeži, osnutak svjetovnih osnovnih, stručnih, viših i večernjih škola, individualni pristup koji je primjenjivala prema svakom učeniku te zalaganje za ukinuće tjelesne kazne koja se u hrvatskim školama primjenjivala kao redovna disciplinska mjera.⁴⁰ U članku *Prvakinja hrvatskog učiteljstva* Šime Batinić bavi se Marijom Jambrišak kao okosnicom i primjerom modernog učitelja, ne samo u Banskoj Hrvatskoj, nego i u cijeloj

Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ističući njezinu naobrazbu u pedagogiji te vještine koje je imala u didaktici i metodici nastave, smatra da je bila pod utjecajem onodobnih pedagoških gibanja u Europi. Osim za probleme didaktike, organizaciju i metodiku nastave, dodaje da se također interesirala za primjenu ručnog rada kod djece, poticala zdravstveno-higijenske uvjete u školama te promicala moralni i tjelesni odgoj.⁴¹ U radu *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*⁴² Emerik Munjiza spominje Mariju Jambrišak u kontekstu povijesti školstva na teritoriju Banske Hrvatske te sagledava njezin pedagoški rad kao dio doprinosa sveukupne provedbe modernizacije školstva u drugoj polovini 19. st. Isti autor u drugom članku »Napredak« o odgoju djevojčica u obveznom hrvatskom školstvu druge polovice 19. st.⁴³ na temelju priloga objavljenih u »Napretku« govori o počecima uključivanja djevojčica u redovan obrazovni sustav, dajući pregled zakona kojima se tad nastojalo regulirati školstvo. U tom kontekstu navodi dijelove članaka koje je Jambrišak objavljivala o obaveznom školovanju djevojčica i dječaka od najnižeg do najvišeg stupnja obrazovanja.

U dva sljedeća rada o Mariji Jambrišak nalazimo podatke s onima drugih učiteljica koje su djelovale u to vrijeme. Riječ je o usporedbama u načinu rada svake od njih te analizi njihove suradnje i podupiranja u nastavnom radu. Prvi od tih članaka je *Plemkinje duha – Marija Jambrišak – Jagoda Truhelka – Zdenka Marković*⁴⁴ autorice Ane Batinić koja analizira njihovo djelovanje na polju školstva u Hrvatskoj. Dajući općeniti osvrt na položaj žene u hrvatskome društvu 19. st. kao osobama koje nisu aktivno sudjelovale u intelektualnom društvenom životu, ističe da se njihov sve veći utjecaj na tom polju tijekom i naročito nakon ilirskog preporoda polako mijenja. Uslijed, naime, nacionalnih previranja, formiranja građanske klase i prosvjetiteljsko-liberalnih ideja, žene iz intelektualnih krugova u građanskim obiteljima počinju tijekom druge polovice 19. st. zauzimati aktivniju ulogu u društvenom životu. Sagledava djelovanje žena pripadnica triju različitih generacija (Jam-

1909.), str. 224.

³⁶ Nevio Šetić, »Sto četrdeset godina Hrvatskog pedagoško-književnog zbora,« u: *Napredak*, sv. 152, br. 3-4 (Zagreb, 2011.), str. 358.

³⁷ Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.), str. 187.

³⁸ *Sto godina rada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj od 1871. do 1971.*, uredili D. Franković, M. Ogrižović i D. Pazman (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1971.), str. 607.

³⁹ Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva*, sv. 4 (Zagreb, 1911.), str. 34.

⁴⁰ Branko Pleše, »Marija Jambrišak i odjek Pariške komune u Hrvatskoj«, u: *Pedagoški rad*, 30 (1975) 3/4 (Zagreb, 1975.), str. 183–185.

⁴¹ Šime Batinić, »Prvakinja hrvatskog učiteljstva (podlistak).« u: *Večernji list*, 41(1997) (Zagreb, 1997.), str. 3–5. i 8–12.

⁴² Emerik Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayeru u Osijeku i Hrvatski pedagoško-književni zbor, ogranak Slavonski Brod, 2009.), str. 274.

⁴³ Emerik Munjiza, »Napredak« o odgoju djevojčica u obveznom hrvatskom školstvu druge polovice 19. st., u: *Napredak*, sv. 153, br. 2 (Zagreb, 2012.), str. 288.

⁴⁴ Ana Batinić, »Plemkinje duha: Marija Jambrišak – Jagoda Truhelka – Zdenka Marković,« u: *Nova Croatica* sv. 2(32), br. 2 (52) (Zagreb, 2008.), str. 197 – 215.

brišak je od Truhelke starija sedamnaest godina a od Marković trideset i sedam) kroz njihov međusobni utjecaj na razvoj modernog školstva i širenje naobrazbe ženske djece kroz predavanja i pisanje novinskih članaka te osnivanje obrazovnih ustanova i salona za književnost koje su pokretale u Zagrebu i Osijeku. Iznoseći biografiju svake od njih, autorica u radu naglašava njihov doprinos razvoju pedagogije i školstva. Iako ne donosi dokument koji bi svjedočio o korespondenciji među njima, ipak spominje važnost članaka i kritika u novinama i časopisima koje su pisale jedna drugoj. Zaključuje da su s vremenom iz relacije »učiteljica – učenice« prešle u ravnopravan kolegijalan odnos i prijateljstvo u zajedničkoj borbi da potaknu razvoj modernog školstva u Hrvatskoj.

Članak *Počeci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić*⁴⁵ autorice Sande Žuvela donosi porijeklo i djelovanje ovih dviju žena, svrstavajući ih u svojevrсни feministički krug s kraja 19. i početka 20. stoljeća u Hrvatskoj. Koristeći isključivo podatke u objavljenoj literaturi, autorica uspoređuje djelovanje ovih dviju pedagoginja i naglašava njihov doprinos u postavljanju novih temelja za moderno formiranje školstva. Iznosi biografiju svake od njih, a kod Marije Jambrišak ne ističe samo njezin doprinos u promicanju modernizacije školstva, već i nezadovoljstvo na neke zakonske odredbe o reformi školstva, naročito o uvođenju celibata za učiteljice.

Članak *Učiteljice u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st.*⁴⁶ autorice Melanije Škrobar bavi se općenitim položajem žena učiteljica u ovome vremenu, donoseći pregled političkih odluka od neoapsolutizma 1861., Mažuranićevih zakona o obrazovanju 1874., nametnutom celibatu za učiteljice 1888. te plaćama i drugim uvjetima koje su morale ispunjavati ako su predavale isključivo u dječjačkim razredima. Uzimajući podatke iz objavljene literature, autorica tog članka spominje Mariju Jambrišak u kontekstu zalaganja za bolji položaj učiteljica s osvrtom na njezine novinske članke te dopise upućene državnim vlastima. Navodeći rad i doprinos drugih učiteljica koje su s njom surađivale u provedbi osnivanja škola, naglašava da najznačajnija uloga u provedbi školskih reformi ipak pripada Mariji Jambrišak.

U sljedeća tri rada autorice Ide Ograjšek Gorenjak spominje se ime Marije Jambrišak kao dio osnivanja škola i provedbe školske reforme, ali se oni ne bave njezinim doprinosom u tom području. U prvome, Ženska strana Zagrebačkog Sveučilišta u međuraću, analizira proces obrazovanja žena na Zagrebačkom sveučilištu u razdoblju od kraja Prvog do početka Drugog svjetskog rata. Navodi prisutnost žena na tom sveučilištu od Mažuranićevih reformi i spominje Mariju Jambrišak kao jednu od istaknutih obrazovanih žena tog vremena.⁴⁷ U drugom članku, *Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu*,⁴⁸ autorica govori o okolnostima u kojima je u Zagrebu potkraj 19. stoljeća otvoren Privremeni ženski licej. Analizira opće političke i obrazovne prilike u Banskoj Hrvatskoj, ženski pokret i položaj žena u obrazovnom sustavu, odnos hrvatske javnosti prema pitanjima obrazovanja žena, ulogu Izidora Kršnjavoga i drugih javnih i političkih osoba u osnivanju Liceja. Opisuje i prve godine djelovanja Liceja, njegov smještaj, nastavnike, polaznice te način ispitivanja i završavanja škole. U zadnjem radu, *Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća*, analizira sustav obrazovanja, iznosi vrste škola koje su postojale te političko-društvene uvjete u kojima se razvijalo školstvo tijekom 19. stoljeća. Posebno poglavlje odnosi se na osnivanje i rad »Privremenog ženskog liceja« i naglašava se uloga Marije Jambrišak u osnivanju i radu ove ustanove.⁴⁹

ZAKLJUČAK

Uvidom u arhivske dokumente može se reći da je Marija Jambrišak imala značajnu ulogu u promicanju obaveznog obrazovanja djevojčica i modernizacije školstva po uzoru na druge obrazovne programe u Monarhiji tijekom druge polovine 19. i na početku 20. stoljeća. U objavljenim radovima, međutim, nedostaje analiza o njezinu pedagoškom radu s obzirom na političku situaciju i društvene uvjete koji su zasigurno utjecali na nedostatak škola i potrebu da se neobrazovani slojevi društva uključe u proces školovanja, poput žena, seljaka i siromašnih. Također, dosad nije objavljena studija koja bi otkrila više detalja o njezinu obrazovanju u Beču te o životu u drugim europskim gradovima u kojima je

⁴⁵ Sanda Žuvela, »Počeci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić.« u: *Rostra*, sv. 3, br. 3 (Zadar, 2010.), str. 95 – 102.

⁴⁶ Melani Škrobar, »Učiteljice u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovini 19. st.« u: *Pro tempore*, br. 16 (Zagreb, 2021.), str. 325- 334.

⁴⁷ Ida Ograjšek Gorenjak, »Ženska strana Zagrebačkog Sveučilišta u međuraću, Zagreb 1924.–1930. i 1945.–1967. Društvo, kultura, svakodnevnica«, u: Drago Roksandić (glavni urednik), *Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Desničini susreti* (Zagreb, 2018.), str. 235 – 267.

⁴⁸ Ida Ograjšek Gorenjak, »Otvaranje ženskog liceja.« u: *Povijest u nastavi*, sv. 4, br. 8 (2) (Zagreb, 2006.), str. 147 – 176.

⁴⁹ Ida Ograjšek Gorenjak, »Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih životnih pitanja 19. stoljeća« u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 39, br. 1 (Zagreb, 2007.), str. 72 – 73.

sudjelovala kao izlagač na učiteljskim seminarima. Izneseni izvori i prikaz literature u ovom radu stoga mogu biti polazna točka za daljnja istraživanja, ne samo o životu i pedagoško-nastavnom radu Marije Jambrišak, već i za cjelovitu povijest obrazovanja na teritoriju Banske Hrvatske od druge polovine 19. stoljeća.

POPIS CITIRANE LITERATURE

- Batinić, Ana. 2008. »Plemkinje duha: Marija Jambrišak – Jagoda Truhelka – Zdenka Marković,« u: *Nova Croatica* sv. 2(32), br. 2 (52) (Zagreb 2008.), str. 197–215.
- Batinić, Šime. 1997. »Prvakinja hrvatskog učiteljstva (podlistak).« u: *Večernji list*, 41(1997) (Zagreb 1997.), str. 3–5. i 8–12.
- Cuvaj, Antun. 1911. »Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije: sv. 4 (Zagreb 1911.), str. 24. i 34.; sv. 6 (Zagreb 1911.), str. 456 – 458.; sv. 9 (Zagreb 1913.), str. 341.; sv. 11 (Zagreb 1913.), str. 172.
- Čepulo, Dalibor. 2001. »Hrvatsko – ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.–1871.« u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1 (2001), (Rijeka 2001.).
- Demarin, Josip. 1937. »Život i rad Marije Jambrišakove,« u: *Napredak*, (Zagreb 1937.), sv. 78, br. 3–4, str. 81–94 i br. 5, str. 169–179.
- Franković, Dragutin. 1958. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. (Zagreb, Pedagoško-književni zbor., 1958.), str. 187.
- Gross, M.–Szabo, A. 1992. *Prema hrvatskome građanskom društvu* (Zagreb, 1992.).
- Heka, Ladislav. 2019. *Hrvatsko – ugarska nagodba: pravni odnos bana i hrvatskog ministra* (Zagreb: Srednja Europa, 2019.), str. 359.
- Munjiza, Emerik. 2009. *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayeru u Osijeku i Hrvatski pedagoško-književni zbor, ogranak Slavonski Brod, 2009.), str. 274.
- Munjiza, Emerik. 2012. »Napredak« o odgoju djevojčica u obveznom hrvatskom školstvu druge polovine 19. st., u: *Napredak*, sv. 153, br. 2 (Zagreb, 2012.), str. 288.
- Markus, Tomislav. 2016. »Trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od 1790. do 1918.: Osnovne smjernice političke povijesti,« u: Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (glavne urednice), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. st., Povijest Hrvata VI.*, (Zagreb: Matica hrvatska, 2016.), str. 16–18.
- Klobučar, Janko. 1859.–1909. »Povijest i značaj prvih pedeset godina njegovih. Hrvatski pedagoško-književni zbor«, u: *Napredak* (Zagreb 1859.–1909.), str. 224.
- Krestić, Vasilije. 1969. *Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. godine* (Beograd, 1969.).
- Ogrizović, Mihajlo. 1979. *Marija Jambrišak* (Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1979.), sv. 16.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. 2006. »Otvaranje ženskog liceja,« u: *Povijest nastavi*, sv. 4, br. 8 (2) (Zagreb, 2006.), str. 147–176.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. 2007. »Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih životnih pitanja 19. stoljeća« u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 39, br. 1 (Zagreb, 2007.), str. 72–73.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. 2018. »Ženska strana Zagrebačkog Sveučilišta u međuraću, Zagreb 1924.–1930. i 1945.–1967. Društvo, kultura, svakodnevnica,« u: Drago Roksandić (glavni urednik), *Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Desničini susreti* (Zagreb, 2018.), str. 235–267.
- Perić, Ivo. 2000. *Hrvatski državni sabor 1848.–2000.*, Drugi svezak: 1868.–1918. (Zagreb, 2000.).
- Pleše, Branko. 1975. »Marija Jambrišak i odjek Pariške komune u Hrvatskoj,« u: *Pedagoški rad*, 30 (1975) 3/4 (Zagreb, 1975.), str. 183–185.
- Raguž, Mirko. 2010. »Zakon od 14. listopada 1874. Obustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji,« u: *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 37, br. 1 (Senj, 2010.), str. 92–97.
- Šetić, Nevio. 2011. »Sto četrdeset godina Hrvatskog pedagoško-književnog zbora,« u: *Napredak*, sv. 152, br. 3–4 (Zagreb, 2011.), str. 358.
- Škrobar Melani, 2021. »Učiteljice u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovini 19. st.,« u: *Pro tempore*, br. 16 (Zagreb, 2021.), str. 325–334.
- Švoger, Vlasta. 2012. »O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj,« u: *Povijesni prilozi* (Zagreb, 2012.) sv. 31, br. 42, str. 309–328.
- Šidak, Jaroslav – Mirjana Gross – Igor Karaman – Dragovan Šepić, 1968. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.* (Zagreb, 1968.).
- Župan, Dinko. 2002. »Utjecaj Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji,« u: *Scrinia*

Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, sv. 2, br. 1 (Slavonski Brod, 2002.), str. 280–284.

Župan, Dinko. 2016. »Kulturni i intelektualni razvoj u »dugom« 19. stoljeću«, u: Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (glavni urednice), *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. st., Povijest Hrvata VI.*, (Zagreb: Matica hrvatska, 2016.), str. 273.

Žuvela, Sanda, 2010. »Počeci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić«, u: *Rostra*, sv. 3, br. 3 (Zadar, 2010.), str. 95–102.

ARHIVSKI IZVORI

Arhiv Hrvatskog školskog muzeja, signatura A 1024 - 1034 Jambrišak, Marija (1 arhivska kutija, 11 kom)

Državni arhiv u Zagrebu, Dokumenti iz fonda Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, od 1875. do 1917. godine.

Znamenite žene iz priče i povijesti, 1. dio, Zagreb, 1885.; 2. dio, Zagreb, 1887.

O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama: rukovođenje za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu, 1. izdanje, Zagreb, 1896.; 2. dopunjeno izdanje, Zagreb 1907.; 3. dopunjeno izdanje, Zagreb 1907.

Overview of important sources and literature about Marija Jambrišak, pedagogue, writer and teacher

Summary

The article provides an overview of sources from the State Archives in Zagreb and the Croatian School Museum, as well as published literature on Marija Jambrišak, a prominent teacher, pedagogue and writer from the late 19th and early 20th century. The review that this material contains about her is scientifically examined with regard to the socio-political circumstances in Kingdom of Croatia and Slavonia and the school reform that at that time tried to modernize the education system.

Keywords: history of education, school reform, Ban Ivan Mažuranić, Kingdom of Croatia and Slavonia, modernization, 19th century.